

Děčín 1989

**Vzpomínkový a pamětnický večer k 20. výročí sametové revoluce s názvem Děčín 1989
Kalendárium Děčín 1989
Uspořádali Jan Němec a Petr Karlíček**

Večer připravily a kalendárium vydaly Iniciativa pro děčínský zámek a Státní okresní archiv Děčín.

Na počátku zprávy o proběhnuvší slavnostní události s názvem Děčín 1989, připomínající 17. listopad, a stejnojmenném kalendáriu, zachycujícím slovem i obrazem rok 1989 na Děčínsku, musím přiznat, že jsem jako posuzovatel osobou více či méně zainteresovanou, neboť s lidmi podílejícími se na níže popisované události mne pojí vztah blízké známosti a přátelství. Přesto, když dovolíte, bych se rád zmínil o vzpomínkovém večeru k 20. výročí sametové revoluce, nazvanému Děčín 1989. Na jeho pořádání se podílela Iniciativa pro děčínský zámek a Státní okresní archiv Děčín. Celá akce, konaná 27. října 2009, byla komponovanou připomínkou druhé poloviny osmdesátých let minulého století. Přesněji určitých charakteristických výseků roku 1989. Na počátku, a skutečně jen v prvních minutách, mohl nezasvěcený divák, neznající autory komponované večera, získat dojem, že bude svědkem možná bláznivé, leč selankovitě připomínky roku 1989. Co se však v prvých okamžicích mohlo jevit jako pouhá hra s dobovými realitami, ukázalo se být promyšleným celkem. Proti počátečním, velmi přesně vykresleným propagandistickým klišé neustále se přetvařujícího režimu (pionýři v modrých košilích a s rudými šátky, „soudruhování“ v oslovení, zpěv kdysi masových písní) byla poslůza za pomoci citací z dobových archiválií vystavěna dramaturgicky daleko přesnější, přítom i živější a reálnější podoba roku 1989. Hodnověrným příkladem dobového zmatení jazyka byly nekonečně dlouhé monology okresního tajemníka KSČ – a přece pro daný účel notně krácené. Upomínaly na zvláště

odtažitou a neskutečnou řeč, překrucování a zamlžování významů jednotlivých slov, na naprosté vyprázdnění komunikace uzavřeného světa kádrů a funkcionářů KSČ, na to, k jaké nerosozumitelnosti dospěl život uvedené části mocenského aparátu a aparátčků monopolně vládnoucí strany. Tato tvář moci může se nám dnes zdát naprosto nereálná, možná až směšná, proto byla připomenuta i druhá a nezbytná část této moci – Státní bezpečnost jako její symbol a ve své podstatě výkonná a v důsledcích daleko reálnější a pro běžného občana oné doby nebezpečnější složka moci. Řečnického okresního tajemníka, skutečného funkcionáře Josefa Dlouhého v podání herce Josefa Bartáka, doplňovaly dvě postavy „tajných“ příslušníků StB. Navenek figury zatýkající, manipulující (ve své roli a na scéně večerního setkání „děsivé“) a naposled v rámci příběhu spolu s okresním tajemníkem radující se, zpívající a vítající OF. Díky tomu se komponovaný večer Děčín 1989 nestal líbivým pohledem na sametovou revoluci, nýbrž zdařilým obrazem (byť v rámci hry) ukazujícím, co vše bylo a může být skutečné.

V závěru večera došlo na prezentaci skutečně vzorně upraveného kalendária Děčín 1989, vydaného u příležitosti dvacátého výročí sametové revoluce. Kalendárium za pomoci faktograficky hutných dat, doplněných dobovými fotografiemi, mapuje dobu s její všudypřítomnou šedí, její ideologické symboly, tváře tajemníků a aparátčků, věčná a donekonečna omílaná propagandistická hesla, různé, a přece stejné organizace (ROH, SSM, SČSP) a hlavně důležité i běžné události roku 1989. Pamětníku se při listování kalendáři vynoří z myslí nejen detail. Připomene si realitu jednotvárného běžného dne. Skrytou, a přesto každodenní (většinou však ne vždy vnímanou) přítomnost bezpečnostních složek, navenek reprezentovaných orgány VB, o jejichž práci vypovídají citace z archiválií a fotografie z vyšetřovacích svazků. Přibližují dobové utajované aktivity nespokojených jednotlivců a skupin, jejichž cílem byla

snaha ukázat, že být občanem neznamená chovat se jako stádo poslušných ovcí.

Kalendárium připomíná další neodmyslitelný atribut doby, fatální devastaci životního prostředí. Jednalo se o skutečný fenomén, jenž svým významem dávno překročil hranice socialistického Československa. Vyplyvá to mimo jiné i ze zpráv velvyslanectví Spojeného království Velké Británie a Severního Irsku v ČSSR, které považovalo tento typ extenzivního využívání přírodních zdrojů, spojený s barbarským ničením krajiny, s nezvladatelně nadlimitním znečištěním ovzduší, se snižováním průměrné délky života v postižených oblastech (kompenzovaným zavedením tzv. pohřebného), za možný zdroj odporu nespokojených občanů. Prvotní impulz vedoucí ke změně nemusela nutně dát otázka lidských práv, nýbrž pustošení životního prostředí v regionech, v našem případě v severních Čechách. Relace velvyslanectví, psané po 17. listopadu, upozorňují sice, že v Praze stávkuje i podstatná část inteligence, na důležitosti však získávala jiná skutečnost: zda a kdy se k protestům připojí dělnická třída (working class).

Události na severu Čech naplňovaly pozorovatele velvyslanectví optimismem, neboť otázky politického charakteru se zde spojovaly s problematikou životního prostředí a v tomto směru s nemalým počtem blamáží a nesplněných slibů ze strany zdiskreditovaných představitelů strany a vlády.

Vzpomínkový a pamětnický večer připomenul a kalendárium Děčín 1989 potvrzuje, že se dějiny nepíší pouze v metropolích, že mají mimo ně vlastní dynamiku, logiku a význam. Samo kalendárium je sice drobným přídatkem k mnoha titulům připomínajícím rok 1989, jedná se však o více než sympatický počín. Vzorová úprava a tisk by mohly být pro ostatní vzorem. Kladu si jen otázku, jakými sentencemi budou častovány naše generace. Snad lepším (?), chtělo by se mi říci.

Martin Tichý

Jaroslav CUHRA

Svědomí paměti. Kniha o životě a díle architekta, filozofa, křesťanského politika, vlastence a dlouholetého vězně cestý svědomí

Poznání, Olomouc 2009, 216 s.

Aby mohl komunistický režim po únoru 1948 upevnit svou moc, potřeboval se zbavit potenciálních soupeřů. Velké nebezpečí viděl hlavně v nekomunistické inteligenci a politicky činných lidech. Musel odstranit silné osobnosti, které měly vlastní pohled na svět i schopnosti si jej hájit. Přemýšlející vzdělání lidé, kterým nechyběla odvaha a demokratické přesvědčení, byli záhy označeni jako velezrádci a posíláni do kriminálů a lágrů. Na podzim loňského roku vyšla v nakladatelství Poznání kniha, která vypráví příběh jedné takovéto osobnosti, inženýra architekta Jaroslava Cuhry.

O jeho životě píše jeho syn, Jaroslav Cuhra ml., signatář Charty 77, bývalý poslanec Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní republiky a současný předseda pobočky Konfederace politických vězňů v Plzni.

Kniha se skládá z úvodního slova františkána P. Michala Františka Pometla, OFM, prologu, šesti kapitol a epilogu. Kapitoly jsou ohraničeny důležitými mezníky v životě Jaroslava Cuhry – narození, obsazení Československa Německem, zatčení Státní bezpečností v roce 1948, propuštění z vězení při amnestii roku 1960, druhé zatčení, propuštění z vězení v roce 1966, smrt. Již z těchto dat je patrné, co tvořilo hlavní osu Cuhrova života: vlastenectví a boj za demokracii. Prokazoval to zapojením do odboje za války i veřejnou politickou činností v poválečném období, za niž ho komunistický režim na dlouhá léta uvěznil. Ani tento trest ho však nedokázal zlomit.

První kapitola se zabývá Cuhrovým dětstvím a životem v meziválečném období. Jaroslav Cuhra se narodil 13. září 1904 v Čestvicích u Volyně v Pošumaví. Vystudoval Českou státní průmyslovou školu v Plzni, obor stavitel, a architekturu na Českém vysokém učení technickém v Praze, kterou dokončil roku 1931. Po roce vojny se oženil s Annou Černou, s níž žil po celý život. Měli spolu čtyři děti. Autor zde zmiňuje také osudy širší rodiny – Cuhrových sourozenců i příbuzných jeho manželky. Zajímavou částí je pojednání o tzv. Španělském dvoře. Jednalo se o velmi svérázné společenství několika katolických studentů, kteří se shromažďovali kolem profesorky historie a filozofie dr. Marie Baušové. Jeho členem byl také Jaroslav Cuhra.

Po ukončení školy pracoval na Zemském úřadu v Praze. Působil také jako architekt. Autor představuje otcovy architektonické projekty, které bohužel většinou nebyly realizovány. Jednalo se o velmi moderní projekty sakrální architektury, určené hlavně pro předměstí města Plzně. Mezi realizované projekty patřily tribuny a oltáře pro První celostátní sjezd katolíků ČSR v roce 1935, které provedl s architektem J. Chomutovským, a kostelík sv. Prokopa v Nové Vsi u Leštin.

Zajímavým dokumentem je deník, který si Jaroslav Cuhra psal během mobilizace v roce 1938 a který je v kni-

že citován. Mobilizaci prožil na jižním Slovensku.

Druhá kapitola se zabývá Cuhrovou meziválečnou a válečnou činností. Aktivně se zapojil do odboje, působil ve skupině Ústředního vedení odboje domácího v Plzni a byl také spojkou mezi plzeňskou skupinou a pražskou skupinou Alex. Za to, že zůstal neprozrazen a zachránil se on i jeho rodina, vděčil jen mlčenlivosti statečných lidí. Do odboje se zapojil také jeho bratr Josef, který však byl odhalen a zahynul v koncentračním táboře Osvětim.

Ani po skončení války nezůstal Jaroslav Cuhra stranou politické a veřejné činnosti. Vstoupil do Československé strany lidové a stal se poslancem Zemského národního výboru a prezidiálním šéfem na ministerstvu techniky. Účastnil se také realizace tzv. dvouletky – dvouletého plánu obnovy československého hospodářství. Již v této době se zabýval konceptem moderní křesťansko-demokratické strany s celoevropským významem. Za podobné filozoficko-politické úvahy byl roku 1961 podruhé uvězněn.

Třetí kapitola je věnována období prvního věznění Jaroslava Cuhry komunistickým režimem. Cuhra byl znám jako významný odpůrce komunistického režimu, na jehož nebezpečí opakovaně upozorňoval. To je důvodem, že i přes

svou bezvadnou práci a příkladnou vlasteneckou minulost byl již 20. listopadu 1948 zatčen. Ve vyšetřovací vazbě prošel i nechvalně známou věznicí v Uherském Hradišti. Nejprve byl obviněn z absurdního činu – sabotování stavby továrny na penicilin. Byl odsouzen na dva roky a v odvolacím řízení v lednu 1950 dokonce osvobozen. Ovšem jen proto, aby byl již v červenci 1950 odsouzen ke dvanácti letům těžkého vězení, ztrátě občanských práv a propadnutí majetku za velezradu. Čím se měl velezrady dopustit, nebylo nijak konkretizováno.

Dalších deset let byl vězněn v lágrech na Jáchymovsku, v Praze na Pankráci, v Ročově, na Borech v Plzni, v Mírově. Autor zde zmiňuje také život rodiny, který byl vězněním otce těžce poznamenán. Hrdinou byl nejen otec-politický vězeň, ale i matka, která nesla celou tíži existenčního zajištění rodiny. Tuto dobu autor kromě vlastních vzpomínek dokládá hlavně svědectvími spoluvězňů a otcovými dopisy.

Jaroslav Cuhra byl z vězení propuštěn s podmínkou na amnestii v květnu 1960. Na svobodě ovšem nezůstal dlouho. Již v červnu 1961 byl znovu zatčen a po otřesném vyšetřování metodou vymývání mozku (brainwashing) odsouzen k osmi letům vězení. Důvodem bylo údajné utváření ilegální křesťansko-demokratické strany, která měla podřývat socialistické společenské zřízení. Krátké období na svobodě popisuje čtvrtá kapitola.

Druhé věznění v 60. letech je předmětem páté kapitoly. Tentokrát byl Jaroslav Cuhra vězněn hlavně ve Valdicích. Propuštěn byl na amnestii v srpnu 1966. Kromě úředních pramenů zde autor využívá hlavně dopisy z vězení a jím sepsané vzpomínky otce.

Poslední kapitola knihy se věnuje období od propuštění na svobodu do smrti Jaroslava Cuhry v roce 1974. Tuto výjimečnou osobnost nedokázalo zlomit ani dlouholeté vězení. V roce 1968 se J. Cuhra opět zapojil do veřejného dění. Stal se aktivním členem organizace K 231, vytvořil architektonický návrh pro kostel v Praze-Strašnicích, který nebyl nikdy realizován. Usiloval

také o rehabilitaci, v čemž měl částečně úspěch – roku 1970 se dočkal rehabilitace za své první věznění v letech 1948–1960, naopak v případě věznění v letech 1961–1966 byla rehabilitace zamítnuta. Aktivity pana Cuhry ukončila okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy. Po ní se stáhl do soukromí. Jaroslav Cuhra zemřel 9. července 1974. Do posledních chvil byl permanentně sledován Státní bezpečností, která také patřičně rušila průběh pohřbu (helikoptéra, řev motorek). Ze svého dlouholetého protivníka měla strach i po jeho smrti.

V epilogu autor zdůrazňuje hlubokou křesťanskou víru, která byla velkou posilou v životě jeho rodičů.

Kniha *Svědění paměti* není odbornou monografií, ale hlavně osobním svědectvím o otci a životě rodiny, který byl otcovou veřejnou činností dosti ovlivněn. Autor se sice opírá o řadu dokumentů, převážně z otcova a rodinného archivu, ale nenajdeme zde poznámkový aparát ani bibliografii. Snaží se hlavně představit obdivuhodného člověka, kterým jeho otec byl, a přiblížit jeho myšlenkový odkaz.

Autor má velmi osobitý sloh. Kniha se nečte lehce a vyžaduje jisté soustředění. Přesto ji rozhodně doporučuji k přečtení. Čtenář nejenže se seznámí se zajímavou osobností českých novodobých dějin, ale také si rozšíří pohled na české 20. století, zasadí si do mozaiky lidských osudů a myšlenkových směrů další střípek.

Eva Palivodová

Škola otců (DVD)

Filmexport Home Video a NFA, 2006

Druhá polovina 50. let byla pro naši kinematografii dobou plnou zvrátů. Období následující po kritice stalinského kultu v Sovětském svazu se promítalo také do společenské atmosféry východoevropských satelitů. V Československu se „proces tání“ projevoval především na kulturním poli. Kvantitativní i kvalitativní krize státem plánované filmové produkce

byla překonána. Nastala obměna dramaturgických kádrů a do kinematografie vstupovali noví autoři. Šlo nejen o první absolventy FAMU, ale také o filmaře, kteří se školili coby barrandovští asistenti takřkajíc za pochodu. To byl také případ režiséra Ladislava Helgeho.

Helge začínal po válce v nově ustavené národní filmotéce a v následujících letech se podílel na realizaci několika filmových projektů. Nejdůležitější byla spolupráce s Jiřím Krejčíkem, jemuž asistoval při natáčení snímků *Ves v pohraničí* nebo *Frona*. Venkovský kolorit byl Ladislavu Helgemu blízký i přesto, že od narození vyrůstal v Praze. Do regionálního prostředí situoval také svůj režijní debut. Celovečerní *Škola otců* (1957), natočená podle předlohy brněnského spisovatele Ivana Kříže, se odehrávala v jihomoravském pohraničí, a už tato filmová lokace jí dodávala na zvláštnosti.

Snímek popisující osudy učitele příjíždějícího do nového působiště v dosídleném regionu přitahoval především silným příběhem a kvalitním obsazením. Už od počátku byl scénář psán na tělo Karlu Högerovi. Rudolf Hrušínský, Ladislav Pešek či Marie Vášová mu v dalších rolích úspěšně sekundovali. I přes toto hvězdné obsazení se Helgemu podařilo důvěryhodně evokovat atmosféru okrajového městečka. Kolorit snímku natáčeného v Mikulově byl nejen výtvarně poutavý, ale především nekaširovaný. Jestliže se v tehdejších uměleckých kruzích často řešila otázka pojetí tvorby v duchu socialistického realismu, Ladislav Helge svou civilistní režii do těchto debat přispěl podstatným způsobem. Černobílý snímek byl sice natočený v konvenci klasického filmového realismu, přesto v kontextu tehdejší čs. filmové tvorby patřil k nejprogresivnějším. Průlomový byl především jeho obsah.

Idea snímku spočívala v prezentaci příběhu muže, který morální kritéria nadřazuje dobovým konvencím, kariérní vypočítavosti a překrucování faktů. I když učitel Jindřich Pelikán přijíždí do nového působiště z důvodu

partnerské krize, v novém pracovním prostředí řeší především vztahy pedagogické a kolegiální. Rodící se cit k mladé učitelce je zde ovšem okrajovou záležitostí, která fabuli pouze divácky ztraktivňuje. Podstatnější je interakce mezi hlavním hrdinou a okolním společenstvím. Kantorův příchod do prostředí základní školy, kterou neřídí zkušený pedagog, ale přízemní kariérista, zkušenost s vedením třídy žáků, kteří si navykli na automatismus dobrých známek nepodložených skutečnými výkony, a poznání pokřivené morálky, jež se v místních podmínkách stala normou, staví mladého pedagoga před osobní dilema: podvolit se a přistoupit na potěmkinovskou hru, s níž je na škole konfrontován, nebo zůstat věrný pedagogické cti a občanské slušnosti? Pelikán se rozhoduje pro obtížnější variantu a předpokládá přímý střet se skutečností, před níž je postaven. Když odmítne posuzovat výkony žáků podle toho, z jaké pocházejí rodiny, když dosavadní premianty začne hodnotit podle jejich skutečných znalostí a ne podle potřeby zachování příznivých statistik, stává se potížistou. Status quo ustavené mezi rodiči a vedením školy je neoblomným postojem příchodního kantora nejen odhaleno, ale především soustavně narušováno. V základech se začne otrásat i postavení technokratického ředitele, pro nějž byla prioritou především loajalita k okresnímu mocipánům a zachování dobrého obrazu školy za každou cenu. Všichni kolem vnímají, že mladý učitel má pravdu, málokdo se však odváží přiznat osobní poddajnost a soustavně morální kompromisy. Na závěr filmu vidíme třídní schůzku, při které dochází k odhalení lživé reality, jež byla ve škole nastolena. Pravdu přiznává nejen Pelikánův vysloužilý předchůdce, ale i okresní tajemník, který (sic!) pro přemíru politické práce nedokázal vnímat skutečný stav věcí. Zda dojde k jejich nápravě, však nevíme. I když se zdá, že finále příběhu vyzdvihne na veřejný piedestal neoblomného učitele, film končí jeho ústupem. Učitel Pelikán městečko bez výraznějších gest opouští a jde své

profesní štěstí hledat jinde. Zda fakt, že odhrnul oponu místních nepravostí, přispěje k jejich nápravě, už zodpovězeno není. Za filmem zůstávají tři tečky... V tomto případě jsou přítomni varující víc než pomyslný vykřičník.

Výše uvedená fakta dokládají, že Helgeho *Škola otců* byla jedním z nejodvážnějších filmů tehdejší doby. A to i přesto, že určité ideové hranice zde byly zachovány (viz postava uznalého okresního tajemníka). Druhá polovina 50. let skutečně poskytla českým filmařům prostor, v němž bylo možné tvořit kritická díla. Primitivní ideologičnost, která čs. film opanovala v první půli dekády, byla nahrazena strážlivější analýzou stavu společnosti pozvolna ztrácející iluze o správnosti nastoupené cesty. Nejen Helgeho celovečerní debut, ale i filmy jako *Zde jsou lvi* (r. Václav Krška), *Zářijové noci* (r. Vojtěch Jasný) či *Tři přání* režisérského tandemu Kadár - Klos, zčeřily hladinu české kultury podobně jako vydání Škvoreckého *Zhabečků*. Výrazným znakem těchto prací byla snaha odkrývat bolavá místa společnosti a alespoň náznakově nabízet možná řešení. Pro Ladislava Helgeho byl tento přístup typický. Agilní tvůrce, který se později stal aktivním předsedou filmového svazu (FITES) a na základě toho byl během tzv. normalizace umlčen, ve svých filmech směřoval k moralismu velmi často. Tuto osobní tendenci k reflexi a souzení skutečnosti také otevřeně přiznával. Nastupující generace novovlnných filmařů takový přístup k realitě považovala za málo invenční a snad i příliš didaktický. V jejím pojetí se dařilo spíše odtažitější satiru a intelektuálním filmovým hříčkám. Přes nepopíratelnou progresivitu těchto tendencí se mi Helgeho konzervativnější přístup po letech jeví jako aktuálně velmi inspirativní. Nejen kvůli vyzrálé režijní práci vycházející z principů klasického filmového realismu a řemeslné zručnosti, ale především právě v onom umělcově zájmu o věci veřejné. Občanská angažovanost je postoj, který byl dlouhodobě diskreditován a dodnes ne zcela rehabilitován. V době, kdy nás povrchnost

a různé potěmkinády opět začínají obepínat ze všech stran, v době, kdy se mnozí lidé přestávají o důležité otázky vývoje společnosti zajímat a každodenní atmosféru ovládlo znechucení a skepse, v době, kdy politici službu společnosti už ani nepředstírají, jsou právě morálně apelativní filmy tohoto druhu velmi potřebné. Zhlédnutí *Školy otců* Ladislava Helgeho tak pro mne bylo i po tak dlouhých letech od premiéry filmu zážitkem. Snad právě proto, že dnešní devalvace a zmatení hodnot volají právě po tomto druhu reflexe skutečnosti. Bohužel málokdy takové volání bývá vyslyšeno. A tak mi nezbyvá než podotknout: ještě že máme filmové archivy...

Z nich čerpá i ediční řada Zlatý fond české kinematografie, v rámci níž byla *Škola otců* vydána. Film vychází coby součást DVD nesoucího název *2x Karel Höger*. Ten vedle uvedeného díla obsahuje také formálně vytříbený snímek *Krakatit* (r. Otakar Vávra), v němž si známý český herec zahrál jednu z vrcholných rolí. Vedle samotných filmů v dobré obrazové kvalitě je na disku obsažena i řada bonusů. Nejen tvůrčí filmografie nebo soudobá dokumentace, ale také slovo filmového historika a několik rozhovorů. Budiž k dobru producentů, že případnému divákovi nabízí vedle titulků pro neslyšící také titulků anglické.

Petr Slinták